Medzi nacizmom a komunizmom

Vyjednávanie velenia Rýchlej divízie s Červenou armádou o kapitulácii na Kaukaze v roku 1943

PhDr. Pavel Mičianik, PhD., M.A.
(1973), absolvent Fakulty humanitných vied na Univerzite Mateja Bela v Banskej Bystrici, odbor História – anglický jazyk, a Fakulty histórie na Central European University v Budapešti, odbor Moderné dejiny. Pracuje v Ústave vedy a výskumu Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici

Na začiatku januára 1943 sa slovenská Rýchla divízia (RD) nachádzala v obrane na Kaukaze. Veliteľom divízie bol od septembra 1942 plk. gšt. Štefan Jurech. V tom čase už Červená armáda postupne likvidovala nemeckú 6. armádu obkľúčenú pri Stalingrade. Nemecké, rumunské a slovenské jednotky na Kaukaze sa ocitli v nebezpečnej situácii. Hrozilo, že sa sovietske vojská budú snažiť dobytím Rostova odrezať vojská Osi na Kaukaze. Na protiútok sa od decembra 1942 navyše pripravovali aj sovietske vojská, brániace sa na Kaukaze. Nemci čoskoro zistili sovietske presuny a 20. decembra 1942 stiahli časť 125. pešej divízie (PD) východne od Rýchlej divízie späť na západ, aby kryla Krasnodar, ktorý bol kľúčovým komunikačným uzlom na ústup. RD a jej nový východný sused 198. PD boli podriadené XXXXIV. armádnemu zboru. Zhoršujúca sa situácia pri Stalingrade prinútila nemeckú 1. pancierovú a 17. armádu začať na konci decembra 1942 a začiatku januára 1943 ustupovať z Kaukazu. Krasnodar bol kľúčovým bodom, cez ktorý ustupovala celá 17. armáda.

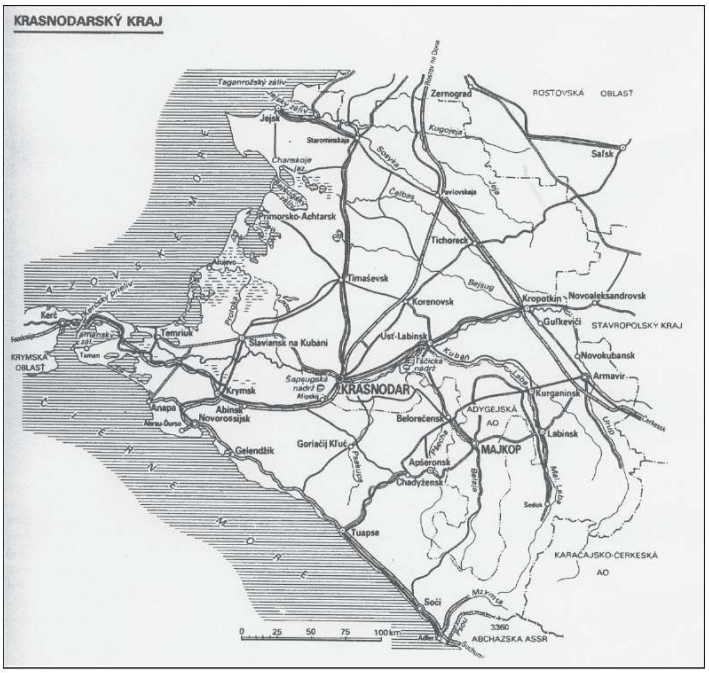

Mapa Krasnodarského kraja. Zdroj: Archív autora

Na začiatku januára 1943 bol sovietsky front vzdialený od tohto dôležitého mesta iba 25 km, zatiaľ čo najvzdialenejší útvar 17. armády, XLIX. horský zbor, bol stále vyše 200 km na juhovýchod. RD bola len 35 km od Krasnodaru, takže bola blízko epicentra sovietskej ofenzívy. Kolaps akejkoľvek časti divízie by mal veľmi vážny dopad na nemecký ústup. Pri Stalingrade sovietske vojská udreli na slabšiu rumunskú a taliansku armádu, aby obkľúčili silnú nemeckú 6. armádu. Úspech tejto taktiky inšpiroval sovietske velenie, aby využilo podobný postup v menšom meradle aj na Kaukaze. Sovietska 56. armáda mala podľa plánu z 31. decembra 1942 udrieť na rumunskú 9. jazdeckú divíziu (JD) a slovenskú Rýchlu divíziu. Po prelomení ich obrany mala byť 125. pešia divízia medzi nimi obkľúčená a zničená. Cesta na Krasnodar by tak bola otvorená. Proti RD mali byť nasadené tri strelecké divízie, samostatná strelecká brigáda a samostatný delostrelecký pluk. Na šťastie pre slovenskú divíziu si sovietske velenie začalo tak veriť, že tento plán odmietlo a namiesto toho sa rozhodlo zaútočiť čelne na 125. pešiu divíziu pred Krasnodarom. Nemci predpokladali sovietsky útok. Z frontu pred Tuapse stiahli 97. a 101. jägerdíviziu a presunuli ich na západ poza 198. PD a RD, aby podporili 125. PD a rumunskú 9. JD. V okamihu začatia sovietskej ofenzívy sa obidve divízie ešte len presúvali do určených pozícií a ustupujúci XLIX. horský zbor bol stále ďaleko na východ od Krasnodaru.[1]

Sovietska ofenzíva sa napriek bahnu začala 15. januára 1943. V ten deň vyrazila do útoku z priestoru Chrebet Čamachinskij smerom na sever 55. gardová strelecká divízia (GSD) gen. B. N. Aršinceva. Zalesnený terén umožnil sovietskym jednotkám preniknúť do obrany nemeckej 125. PD západne od úseku RD. Na druhý deň bol už prielom široký 4 km a sovietske jednotky obsadili obec Kalušskaja. Východne od 55. GSD útočila 32. GSD (30., 82. a 85. gar. strel. pluk), ktorá sa zamerala na obec Pensenskaja a podarilo sa jej tu čiastočne obkľúčiť dva prápory nemec-

1 AXWORTHY, M. W.: *Axis Slovakia. Hitler's Slavic Wedge 1938 – 1945.* New York 2002, strana (s.) 188–189.

kej 125. pešej divízie. Dňa 17. januára 1943 zaútočila na pozície rumunskej 9. jazdeckej divízie (JD) čerstvá 83. horská strelecká divízia (100., 150. a 265. hor. strel. pl.) a prelomila obranu Rumunov. Prielom bol rýchlo rozšírený až na 30 km a sovietske vojská prenikli do priestoru Smolenskaja – Kalužskaja. Úplnému kolapsu vyčerpanej rumunskej divízie zabránil príchod nemeckých posíl. Obrana skupiny de Angelis tak bola prelomená severozápadne od úseku RD. V južnej časti úseku RD v priestore južne od kóty 326.4 a v obci Fanagorijskoje bol za sovietskymi prvosledovými jednotkami navyše zaregistrovaný elitný 277. pluk vnútorných vojsk NKVD. Pluk ešte nemal bojové skúsenosti, ale jeho príslušníci patrili k dobre vycvičenej a vyzbrojenej fanatickej elite komunistického režimu. Situácia RD začínala vyzerať hrozivo.[2]

Rýchla divízia mala v priebehu decembra 1942 len minimálne straty: 5 mŕtvych (z toho 1 samovrah), 20 ľahko, 8 ťažko ranených a 4 zbehov. Slovenské jednotky od 1. decembra 1942 do 10. januára 1943 získali až 102 sovietskych prebehlíkov a zajatcov (väčšinou išlo o prebehlíkov).[3] Veliteľovi RD i ostatným dôstojníkom štábu divízie bolo jasné, že v prípade sovietskej ofenzívy budú straty divízie veľmi ťažké. Úplné zničenie RD tiež nebolo možné vylúčiť. Divízie nemeckej 6. armády, obkľúčené pri Stalingrade, boli toho jasným dôkazom. Niektorí dôstojníci RD spolu s jej veliteľom sa preto rozhodli podniknúť mimoriadne riskantný krok, ktorý už hraničil s vojenskou zradou (vlastizradou). Gen. Jurech nielenže prepustil bez akýchkoľvek dôsledkov vojakov, ktorí navštevovali sovietske zákopy, a zariadil odvelenie dôstojníkov, ktorí boli príliš pronemeckí (stot. jazd. Ľ. Kuchta a pplk. pech. O. Zverin), ale zašiel oveľa ďalej. Už v priebehu decembra sa zdôveril niektorým dôstojníkom divízie s názorom, že slabnúcu vôľu vojakov bojovať na strane Nemecka by bolo možné riešiť prechodom divízie do sovietskeho zajatia. Nie je jasné, či to bola iniciatíva samotného gen. Jurecha alebo veliteľa pion. roty 2 npor. pion. Gustáva Donovala. Isté je, že Jurech o tom okrem Donovala hovoril s veliteľom peš. pluku 20 pplk. pech. Mikulášom Markusom, s prednostom 2. oddelenia stot. pech. Štefanom Murgašom, prednostom 1. odd. stot. pech. Vojtechom Višňovským, prednostom 4. odd. stot. pech. Gustavom Vargošom i 2. oddelenia stot. gšt. Jánom Stanekom a ďalšími dôstojníkmi štábu RD.[4]

Nie všetci zasvätení boli týmto plánom nadšení. Najmä ženatí dôstojníci sa obávali možných dôsledkov prechodu divízie na stranu Červenej armády (ČA), ktoré by postihli Slovensko (perzekúcia rodinných príslušníkov, okupácia Slovenska Nemeckom atď.). Navrhovali, aby sovietske jednotky odrezali divízii ústupové cesty a obkľúčili ju. Následná kapitulácia RD by nevzbudzovala podozrenie o dobrovoľnom prechode na sovietsku stranu.[5] Najväčšiu aktivitu v nadviazaní spojenia so sovietskou stranou vyvíjal npor. Donoval, ktorý mal na starosti aj údržbu komunikácií v rajóne RD a mohol sa tak všade voľne pohybovať. Jeho pionieri pri mínovaní predpolia udržiavali styky s červenoarmejcami a, prirodzene, poznali aj najlepšie miesta prechodu na druhú stranu. Pplk. Markus počas kontroly II/20 práporu i na veliteľstve pluku spomenul možnosť prechodu na sovietsku stranu viackrát s npor. pech. Jánom Šullom i npor. pech. Jánom Martinčokom. Na poradách sa zúčastnil aj prednosta operačného oddelenia stot. Murgaš. Zhodli sa, že úsek II/20 práporu je najvhodnejší na prechod jednotiek RD, ako aj na plánovaný prechod kuriérov. Npor. Donoval navrhol za kuriéra des. Vincenta Šedíka, ktorý bol špecialista na výbušniny a osobne kládol mínové polia v predpolí. Šedík mal z poverenia gen. Jurecha presondovať stanovisko sovietskej strany k prechodu RD na stranu ČA a v prípade jej súhlasného stanoviska pripraviť cestu pre npor. Donovala, ktorý mal splnomocnenie gen. Jurecha na dohodnutie spôsobu realizácie prechodu. Npor. Šulla mal pripraviť cestu pre kuriérov na telefonické heslo od pplk. Markusa *„Pozor – míny ešte dnes"*.[6]

2 Vojenský historický archív Bratislava (VHA), fond (f.) Rýchla divízia (RD), škatuľa (šk.) 38, Vel. RD, Čís.: 7.602/Taj. 3. odd. 1943, Stručný výťah z vojnového denníka RD, SV. 15. marca 1943; Tamže, šk. 46, Veliteľstvo – 3. odd., Situačné hlásenia nemeckej bojovej skupiny „de Angelis", Ranné hlásenie, 17. 1. 1943; Tamže, šk. 100, p. pl. 20, Vel. RD, Čís.: 25.881/Taj. zprav. 2. oddel. 1943, SV. 21. januára 1943; AXWORTHY, M.: *Third Axis, Fourth Ally. Romanian Armed Forces in European War 1941–1945.* London 1995, s. 125.

3 VHA, f. RD, šk. 35, Prehľady správ RD, Vel. RD, 2. odd., Početný výkaz vlastných strát na ľuďoch a materiáli za mesiac december 1942; Tamže, Vel. RD, Čís.: 25.862/Taj. zprav. 2. oddel. 1943, SV. 12. januára 1943.

4 VHA, f. Špeciálne zbierky (ŠZ), X-208, VARGOŠ, G.: *Spomienky,* s. 7–8.

5 Tamže.

6 VHA, f. ŠZ, X-464, VIŠŇOVSKÝ, V.: *Tajná dohoda medzi Červenou armádou a slovenskou Rýchlou divíziou*, s. 38–39; Archív Ministerstva obrany SR Bratislava (AMO SR), Odd. 255/46 Zb., Zložka (zl.) číslo (č.) 9, ČSA, p. č. 103–156, ŠULLA, J.: *SNP a odboj Slovákov na Kaukaze, Ukrajine a na Kryme.* Nitra 1974, s. 5–6.

Lesné stanovište RD na Kaukaze. Zdroj: Archív Martina Lacka

Prvosledové jednotky pechoty a delostrelectva boli od decembra 1942 veľmi dobre zásobené strelivom, zbraňami (poškodené boli vymenené) a ostatným materiálom. Zvýšený prísun munície i ďalšieho materiálu organizoval na rozkaz gen. Jurecha stot. Vargoš. Zásobenie bolo potrebné pre prípad, že RD by musela bojovať proti Nemcom.[7] Stot. Vargoš zároveň poveril stk. Jána Štetinu (bol zadelený ako spojka na 4. oddelení), aby s ďalšími vojakmi pripravili materiálové zabezpečenie celého oddelenia pre prípad prechodu na Sovietsku stranu. Stk. Štetina, des. Gregor a niekoľko ďalších vojakov potom pomáhali zabezpečiť aj oddelenia stot. Murgaša a stot. Višňovského (zbraňami, muníciou, konzervami, zdravotníckymi potrebami atď.). Museli to však robiť opatrne, pretože na štábe RD boli ako tlmočníci slovenski Nemci.[8]

Npor. Šulla dostal dohovorené heslo od pplk. Markusa 8. januára 1943. Pri prápore mal šikovného a smelého zbrojára des. Jána Brégera, ktorý mal aj pioniersky výcvik. Na druhý deň si ho zavolal na veliteľstvo práporu, kde ho oboznámil s celou akciou. Des. Bréger súhlasil, a tak ešte poobede zašli do priestoru 6/20 roty npor. pech. Jána Gregorčoka, kde priamo na mieste vyhliadli najvhodnejší terén na prechod kuriéra. Npor. Šulla upozornil veliteľa čaty i veliteľov družstiev na des. Brégera, aby nedošlo omylom k prestrelke. Des. Bréger začal robiť prechod v mínovom poli po zotmení. Prácu mu sťažoval drobný dážď a vietor, takže s prechodom širokým asi 3 m bol hotový až o 2.00 hod. po polnoci. Prechod primerane označil skalami, pod ktoré dal kusy novinového papiera, dobre viditeľného zo slovenskej strany. V tom čase už od 21.00 hod. čakal v bunkri veliteľa 6/20 roty npor. Gregorčoka des. Šedík, ktorého do úseku roty priviedol npor. pech. Jozef Sabo z veliteľstva peš. pluku 20. Des. Šedík prítomných dôstojníkov (vrátane npor. Šullu) stručne oboznámil s úlohou, ktorou ho poveril gen. Jurech. *„Vyzeral smelý, nebojácny, inteligentný a odhodlaný za každú cenu splniť zverenú úlohu. Choval sa prirodzene, bol veselý, ako keby šiel niekde na prechádzku, zatiaľ čo ho čakala veľmi ťažká a zodpovedná úloha. Okrem toho šiel vlastne do neznáma, nemohol si byť istý, či na sovietskej strane nenarazí na obrancu, ktorý z nepatrnej nerozvážnosti, nie súc informovaný, nepripraví ho o život. Šedík bol však odhodlaný a žartovný.“*[9]

O tom, že Šedík má dohodnúť schôdzku pre splnomocnenca gen. Jurecha, sa z troch prítomných dôstojníkov po prvýkrát dozvedel npor. Gregorčok. Gregorčok bol už vtedy členom Komunistickej strany Slovenska (KSS), a zároveň paradoxne aj nositeľom nemeckého Železného kríža II. tr. za boj proti ZSSR. So Šedíkom sa dohodli, že keď sa dostane na sovietsku stranu, dá npor. Gregorčokovi znamenie osvetľovacou raketou alebo svietiacimi nábojmi. Pri návrate malo byť použité rovnaké znamenie.[10] Všetci štyria debatovali a popíjali (okrem Šedíka) v bunkri až do 3.00 h. 10. januára, keď des. Bréger zahlásil splnenie úlohy. Šedík sa rozlúčil s dôstojníkmi a spolu s npor. Gregorčokom a des. Brégerom odišiel k odmínovanému priechodu. Mierny dážď a vietor mu sťažoval postup, pretože musel ísť nehlučne a opatrne. Pred svitaním sa des. Šedík dostal pred sovietske postavenie s ľahkým guľometom, vytiahol bielu vreckovku a dával ňou znamenie stále ležiac na zemi. Sovietsky strážny hneď zavolal veliteľa a ten mu po chvíli pokynul, aby sa priblížil. Šedík vstal, ruky s bielou vreckovkou držal hore a samopal mal zavesený cez chrbát. Opatrne sa približoval k sovietskym postaveniam a onedlho už sedel v sovietskom bunkri. Po krátkom srdečnom rozhovore a malom pohostení ho odviedli

7 Tamže, s. 8; VIŠŇOVSKÝ, V.: *Tajná dohoda medzi Červenou armádou a slovenskou Rýchlou divíziou*, s. 39.
8 AMO SR, Odd. 255/46 Zb, Zl. č. 9, prírastkové číslo (prír. č.) 19391, ŠTETINA, J.: *O slovenskej Rýchlej divízii*, s. 3–4.
9 ŠULLA, J.: *SNP a odboj Slovákov na Kaukaze, Ukrajine a na Kryme*, s. 6–7.
10 VHA, f. ŠZ, X-274, GREGORČOK, J.: *K dohode o prechodu Rýchlej divízie na predhorí Kaukazu v januári 1943*. Bratislava 1973, s. 2.
11 ŠULLA, J.: *SNP a odboj Slovákov na Kaukaze, Ukrajine a na Kryme*, s. 8–9.

k veliteľovi roty, a potom k veliteľovi práporu. Ešte v ten deň sa dostal na veliteľstvo pluku, spravodajské oddelenie 65. SD. Tam odovzdal dokument s návrhom na prechod RD k ČA, ktorý im zaslal gen. Jurech.[11]

Sovietska strana študovala a zvažovala Jurechove návrhy 2 – 3 dni. Potom dokumenty vrátili des. Šedíkovi s návrhom, aby gen. Jurech vyslal na podrobnejšie vyjednávanie skúseného dôstojníka. Niekoľko sovietskych vojakov odprevadilo des. Šedíka na územie nikoho. Pre zlé počasie si však pomýlil cestu, namiesto pred 6/20 rotu sa dostal asi o 200 m ďalej pred nemecký bunker. Nemci začali naňho strieľať. Šedík zaľahol do jamy, mával bielou vreckovkou a kričal: *„Nestrieľaj som Slovák!"* Nemci si všimli, že má slovenskú uniformu a veliteľ nemeckého družstva nariadil zastaviť paľbu. Šedík sa potom opatrne priblížil k bunkru, pričom neustále rozmýšľal, ako vysvetlí svoj nočný „výlet". Obával sa tiež osobnej prehliadky. Po príchode k Nemcom ho jeden vojak poznal. Spolu totiž mínovali predpolie. Veliteľ nemeckej roty bol však nedôverčivý a začal ho vypočúvať. Šedík mu tvrdil, že dostal rozkaz doplniť mínové pole a tma v kombinácii so zlým počasím je na takúto prácu najvhodnejšia. Nemecký ženista, ktorý poznal Šedíka, uvoľnil napätie, ale poručíkovi sa smelosť slovenského pioniera nepozdávala. K nemeckému bunkru našťastie dobehli npor. Gregorčok a des. Bréger, ktorí počuli Šedíkovo volanie i streľbu. Npor. Gregorčok potvrdil Šedíkovu verziu o zablúdení pri mínovaní predpolia a rečami o *„obetavosti slovenských vojakov"* docielil, že ho Nemci prepustili bez osobnej prehliadky. Nedôveru nemeckého poručíka znížil Železný kríž II. tr., ktorý mal npor. Gregorčok.

Des. Šedík bol po príchode na veliteľstvo 6/20 roty poriadne rozrušený. Okrem Jurechovho dokumentu mal pri sebe aj priepustky („bumažky") pre slovenských vojakov, v ktorých im sovietske velenie zaručovalo slušné zaobchádzanie po prechode na stranu ČA. Keby ho Nemci prehľadali a našli u neho tieto dokumenty, znamenalo by to katastrofu nielen pre neho samotného, ale aj pre gen. Jurecha a ostatných zainteresovaných dôstojníkov. Nemci by s nimi určite nejednali v rukavičkách. O incidente sa, prirodzene, dozvedel aj gen. Jurech, ktorého celá udalosť veľmi znervóznila. Napriek tomu po preštudovaní sovietskej správy doručenej des. Šedíkom vyhovel sovietskej strane a 17. januára 1943 poslal s náležitým splnomocnením a podrobnými návrhmi na ďalšie vyjednávanie npor. pion. Gustáva Donovala. Npor. Donoval prišiel do úseku II/20 práporu tiež v spoločnosti npor. Saba. Prechod cez frontovú líniu detailne prerokovali nadporučíci Šulla, Sabo a Donoval. Potom informovali aj npor. Gregorčoka. Ten npor. Donovala a des. Buchela previedol cez obranné postavenia na sovietsku stranu. Prechod sa uskutočnil na rovnakom mieste a Donoval spolu s des. Buchelom sa dostali na sovietsku stranu bez ťažkostí.[12]

Nástup príslušníkov RD na Kaukaze. Zdroj: Archív Martina Lacka

Npor. Donoval priniesol pre veliteľa 65. SD striebornú tabatierku, v ktorej boli ukryté písomné návrhy na uskutočnenie prechodu. Na sovietskej strane bol priateľsky prijatý, jeho pobyt sa však nečakane predĺžil. Dohodu o prechode RD na stranu ČA podpísali až 22. januára 1943, pretože ju najprv museli posúdiť a schváliť v Moskve. Prechod divízie na sovietsku stranu mal byť uskutočnený v noci 23. januára v prípade, ak jednotky ČA pretnú hradskú Saratovskaja – Krasnodar. V opačnom prípade sa mal organizovaný prechod RD uskutočniť 24. januára o 18.00 h. Začiatok prechodu mal byť v každom prípade signalizovaný piatimi raketami najprv zo slovenskej, a potom zo sovietskej strany. Slovenské jednotky sa potom mali stiahnuť z kóty 192,0, ktorú mali vzápätí obsadiť sovietske jednotky. Obrancovia kóty mali prejsť na stranu ČA ako prví, za nimi mal nasledovať štáb RD na čele s gen. Jure-

12 Tamže, s. 9–11; GREGORČOK, J.: *K dohode o prechodu Rýchlej divízie na predhorí Kaukazu v januári 1943*, s. 2–3; VIŠŇOVSKÝ, V.: *Tajná dohoda medzi Červenou armádou a slovenskou Rýchlou divíziou*, s. 44–47.

chom, a potom postupne v rozmedzí 10 minút pechota, tanky, delostrelectvo, a napokon tylové jednotky aj s celým majetkom. Ako prvé mali vždy prejsť štáby jednotiek so svojimi veliteľmi, ktoré mali zástupcom ČA odovzdať zoznamy svojich jednotiek s údajmi o ich bojovom stave. Sovietska strana viackrát zdôrazňovala, že slovenské jednotky odovzdajú všetky zbrane, techniku, spojovacie prostriedky, materiálové vybavenie, operačné dokumenty, nemecké i slovenské rozkazy a celý vojenský majetok *„v bezchybnom stave"*. Slovenské jednotky mali pred prechodom zničiť *„celý obranný systém"* a všetky mínové polia. Prechod sa mal uskutočniť v priestore Orlovaja Ščeľ, kde mala RD vybudovať prepravu cez rieku Psekups.[13]

Sovietska strana sa zaviazala, že bude kryť prechod RD zo západného brehu Psekupsu a postupné stiahnutie slovenských jednotiek do tyla. Sľúbila tiež zaručiť pre všetkých slovenských vojakov a dôstojníkov *„normálne životné a stravovacie podmienky"*, lekársku pomoc, ponechanie uniforiem, hodností a vyznamenaní, osobného majetku a cenností. Dôstojníkom aj právo nosiť bodnú zbraň. Zaujímavá bola záruka návratu *„do vlasti alebo ktorejkoľvek krajiny podľa želania"* po skončení vojny. To naznačuje, že *„na slovenskej strane boli zrejme i predstavy o tom, že vojna nemusí nutne skončiť úplnou porážkou Nemecka, ale príme rím, ako v r. 1918"*. Gen. Jurech príme rie z roku 1918 osobne zažil. Niektoré body dohody boli navyše z technického i časového hľadiska nerealizovateľné. Zničenie obranných postavení, mínových polí a postavenie prepraviska pre tanky a delá cez Psekups nebolo možné uskutočniť v priebehu jedného alebo necelých dvoch dní. Veliteľstvo RD bolo navyše v obci Saratovskaja asi 15 km od prvej línie, del. pluk 31 a tylové jednotky boli za riekou Kubáň, po ktorej premávala iba kompa. Štáb divízie navyše žiadne oficiálne prípravy na prechod nezačal. To ani nebolo možné, pretože okruh zasvätených bol minimálny (išlo najmä o dôstojníkov veliteľstva RD). Drvivá väčšina dôstojníkov bojových jednotiek *„dávala prednosť návratu na Slovensko v podobe sľubovaného vystriedania"*. Po dvoch rokoch strávených na fronte to bolo pochopiteľné. *„Len za predpokladu, že by divízii hrozilo úplné zničenie, boli ochotní zvoliť, ako menšie zlo, prechod do zajatia."*[14]

Rovnaký názor zastávala aj drvivá väčšina obyčajných vojakov. Vôľa bojovať po boku Nemecka u nich síce upadala, ale to vôbec neznamenalo, že dobrovoľne túžia ísť do sovietskeho zajatia. Vojaci chceli ísť domov, a nie do sovietskych zajateckých táborov. V tom ich utvrdzovalo aj množstvo sovietskych prebehlíkov. Veliteľ 3/31 delostreleckej batérie npor. del. Ján Husovský bol prekvapený, keď zistil, že vojaci mu *„odopierajú prechod s tým, že radšej padnú alebo budú nasilu zajatí, ako by mali prejsť na stranu Sovietov"*. Zástupca mužstva čtk. Matuška mu povedal: *„Zradcovia nebudeme, prísahu nezradíme. Pán nadporučík nebojíte sa Katynského lesa, že Vás zneškodnia enkavedisti ako poľských dôstojníkov?"* Npor. Husovský sa preto rozhodol *„nezradiť mužstvo"* a *„prebojovať sa z obkľúčenia"*.[15] Gen. Jurech a jeho komplici mienku týchto mužov úplne ignorovali a sledovali len svoje vlastné záujmy. Veľmi dobre totiž vedeli, že ako vyšší dôstojníci by sa ani v sovietskom zajatí nemali až tak zle. Osud ich mužov by bol oveľa horší, čo ich zrejme až tak veľmi netrápilo. Nič z tohto plánu sa však neuskutočnilo. Npor. Donoval sa totiž s podpísanou dohodou vrátil k RD až 23. januára. Front opäť prešiel v úseku 6/20 roty, pričom des.

Ženista npor. Ľudovít Hrušovský podáva hlásenie veliteľovi RD, plk. Štefanovi Jurechovi. Zdroj: Archív Martina Lacka

13 ŠOLC, J.: K pokusům o přechod 1. slovenské pěší divize k Rudé armádě v roce 1943. In: *Vojenská história*, roč. 3, 1999, č. 3, s. 40–41.

14 Tamže, s. 41–43.

15 HUSOVSKÝ, J.: Spomienky dôstojníka. In: *Svedectvo*, 2001, č. 2, s. 20.

Buchel stúpil na „S" mínu. Mína ho zranila do nohy a do zadku. Npor. Donovalovi črepiny pretrhli nepremokavý plášť a ľahšie ho zranili. Sovietsky poddôstojník, ktorý ich sprevádzal, sa vrátil späť už skôr. Donoval ukázal npor. Gregorčokovi podpísanú zmluvu a šiel s ňou na veliteľstvo RD. Jednotky II/20 práporu vtedy boli už na ústupe, ktorý sa začal ešte doobeda na telefonický rozkaz pplk. Markusa. Na zaistenie ústupu práporu zostala v obrane zaisťovacia jednotka (čata pechoty 6/20 roty a čata ťažkých guľometov) pod velením npor. Gregorčoka, ktorá čakala na Donovalov návrat.[16]

Palebné stanovište RD na Kaukaze. V popredí ľahký guľomet ZB vz. 26. Zdroj: Archív Martina Lacka

Text dohody prišiel na veliteľstvo RD neskoro, keďže celá divízia bola už druhý deň na ústupe. Nemci nariadili okamžitý ústup nečakane, s čím na veliteľstve RD ani na sovietskej strane nikto nerátal. Npor. Donoval musel 6 dní čakať na schválenie dohody centrálnym velením ČA v Moskve. Bolo jasné, že časové termíny určené dohodou sú úplne nereálne. Sovietskym jednotkám sa navyše kvôli húževnatému odporu nemeckých jednotiek nepodarilo preťať cestu Saratovskaja – Krasnodar, hoci sa o to snažili. Gen. Jurech sa mal napriek tomu pred zainteresovanými dôstojníkmi vysloviť za realizovanie dohody:

„Tú najväčšiu chybu som spravil ja, keď som vyhovel rozkazu Nemcov a nariadil ústup Rýchlej divízie na Kubáň! Náš smer mal byť opačný: prechod na sovietsku stranu, a to aj za cenu rizika, že sa eventuelne stretneme z počiatku s paľbou sovietskej strany. Táto nevyužitá príležitosť ma bude trápiť dotiaľ, kým ju nenapravíme."[17]

Tieto Jurechove slová vyznievajú dosť cynicky. Jednotky RD už boli totiž zatiahnuté do bojov, čo veľmi dobre vedel. Zrealizovanie dohody by v takomto prípade znamenalo zdecimovanie divízie. Jej prechodu by sa navyše určite nečinne neprizerali ani Nemci. RD by sa tak pravdepodobne dostala do paľby spredu i zozadu. Gen. Jurech si to musel uvedomovať, pretože okrem slov žiadne jeho skutky nesvedčili o pripravenosti zrealizovať prechod. Z tohto hľadiska možno dohodu posudzovať aj ako vynikajúcu lesť na zabezpečenie bezpečného ústupu vlastných jednotiek. Sovietske jednotky totiž až do 24. januára nepodnikli na úsek RD nijaký rozsiahly útok, hoci ich ofenzíva sa začala už týždeň predtým. Ako lesť a provokáciu začalo dohodu po 24. januári zrejme vnímať aj sovietske velenie, pretože od toho dňa podnikali silné útoky aj na slovenské jednotky a štáb RD v obci Saratovskaja. O nedodržaní dohody zo slovenskej strany bol informovaný aj J. V. Stalin, ktorý to o rok neskôr pripomenul E. Benešovi pri rokovaniach v Moskve.[18]

RD sa úspešne stiahla z obrany na rieke Psekups a na začiatku februára 1943 bola nasadená do obrany na rieke Kubáň. Budovanie hlavnej obrannej línie ešte nebolo ukončené, keď k nej popoludní 29. januára 1943 začali prenikať sovietske úderné skupiny 82. a 85. gar. strel. pluku sovietskej 32. GSD. Pomáhali im deti, ktoré podľa svedectva jedného vojaka 1/21 roty vykonávali pre ne výzvednú činnosť. PO 5 dorazil o 13.00 h. do obce Tugurkaj, ešte stále podriadený nemeckej 125. PD. Tu sa ubytoval a prevzal ochranu veliteľského stanoviska plk. Reinhardta. Obec ležala neďaleko Lakšukaj, kde bolo veliteľstvo RD. PO 5 dorazil práve

16 GREGORČOK, J.: *K dohode o prechodu Rýchlej divízie na predhorí Kaukazu v januári 1943*, s. 3; ŠULLA, J.: *SNP a odboj Slovákov na Kaukaze, Ukrajine a na Kryme*, s. 11-12.

17 VIŠŇOVSKÝ, V.: *Tajná dohoda medzi Červenou armádou a slovenskou Rýchlou divíziou*, s. 57-62.

18 ŠOLC, J.: *K pokusům o přechod 1. slovenské pěší divize k Rudé armádě v roce 1943*, s. 43.

Výdaj jedla zajatým príslušníkom Červenej armády. Zdroj: Archív Jána Kolníka

Markus poveril zabezpečením presunu veliteľa RD npor. Gregorčoka. Ten sa spolu s niekoľkými vojakmi prepravil cez Kubáň na člne sovietskeho civilistu, s ktorým sa dohovoril, že ich prepraví aj naspäť (znamením bolo hodenie troch granátov do rieky). Do Lakšukaj dorazili bez problémov a hlásili sa u gen. Jurecha. Ten nasadol do tanku a spolu s plk. Dotzauerom, stot. Murgašom, stot. Vargošom, stot. Višňovským, npor. Donovalom a niekoľkými ďalšími (spolu 25 dôstojníkov) sa na čele kolóny o 5.00 h. pohol z Lakšukaj na veliteľstvo peš. pl. 20 do obce Šabanochablj. Keď dorazili ku Kubáňu, npor. Gregorčok dohovoreným znamením privolal civilistu s člnom. Ten všetkých previezol na druhý breh rieky. Odtiaľ išli pešo do Šabanochablj. Nie je bez zaujímavosti, že npor. Donoval už v tom čase nenosil výložky slovenského dôstojníka. Strhol si ich a gen. Jurech mu na to nič nepovedal, hoci to videl![20]

Pri príchode na veliteľské stanovisko pluku gen. Jurech vykázal z miestnosti pobočníkov a plk. Markusovi povedal, že s velením ČA má písomnú dohodu o zajatí divízie. Gen. Jurech sa chcel s plk. Markusom poradiť, či by sa nenaskytla podobná situácia na zajatie RD, ako bolo pôvodne dohodnuté so sovietskou stranou. Uvažoval o zastavení paľby a prechode do zajatia v prípade, že RD by hrozilo zničenie. Plk. Markus to však rázne odmietol. Vedel, že aj ostatní dôstojníci dávali prednosť ústupu bojom pred prechodom na stranu ČA. Na južnom brehu Kubáne bola navyše iba zhruba štvrtina divízie. Tylové útvary a delostrelectvo boli za riekou Kubáň. Plk. Markus sa obával, že by Nemci v prípade kapitulácie slovenskej pechoty zvyšok divízie vyvraždili, obsadili by Slovensko a likvidovali aj rodiny sprisahancov. Zakrátko začala gen. Jurecha na veliteľstve plk. Markusa telefonicky zháňať nemecká misia pri RD, pretože vyššie nemecké veliteľstvo sa rozhorčovalo, ako si mohol dovoliť opus-

včas, pretože po zotmení dopadol o 16.00 h. prudký útok sovietskeho jazdectva na obidve dediny. Na juhozápadnom okraji Tugurkaj došlo medzi vojakmi PO 5 a sovietskymi útočníkmi k zúrivému boju zblízka, ktorý trval až do rána 30. januára. Sovietsky útok sa s vypätím všetkých síl podarilo odraziť, PO 5 však utrpel straty na ľuďoch i na materiáli. Sovietske jazdectvo zároveň útočilo aj na juhozápadný okraj Lakšukaj. Útok podporili úderné skupiny pechoty 32. GSD. Jediná záloha veliteľa RD bola tanková rota, ktorá zasiahla do boja spolu s rotou KPÚV (Kanóny proti útočnej vozbe) 11. Veliteľstvo RD sa dostalo pod paľbu sovietskych automatických zbraní a mínometov. Pre nedostatok pechoty musela byť nasadená do boja aj väčšina personálu veliteľstva RD (pisári, spojky a iný pomocný personál). Zvyšok veliteľstva (okrem užšieho štábu) bol presunutý do obce Paškovskaja. Gen. Jurech zostal v Lakšukaj, na ktorú boli nepretržite podnikané prudké útoky. Červenoarmejci zajali a odvliekli z Lakšukaja dôst. rtm. Jozefa Jeremiáša. K ránu útoky stále silneli, pričom sa sovietskym jednotkám podarilo preniknúť na južný okraj Lakšukaj a do Tugurkaj.[19]

V tejto situácii sa gen. Jurech rozhodol spolu s užším štábom presunúť na veliteľstvo peš. pl. 20, ktorý držal obranu na južnom brehu Kubáne medzi riekami Pšiš (na východe) a Psekups (na západe). Ráno 31. januára 1943 telefonoval veliteľovi pluku, aby mu poslal jednu rotu ako ochranu. Pplk.

19 VHA, f. RD, šk. 35, Situačné hlásenia bojovej skupiny „de Angelis", Rádiogram, Ranné hlásenie, SV. 31. 1. 1943; Tamže, Rádiogram č. 139 (preklad), 31. 1. 1943; VHA, f. RD, 4/1/1, Telegram č. 76, Večerné hlásenie z 29. 1. 1943; Tamže, Telegram č. 78, Večerné hlásenie z 30. 1. 1943, Sv. 1. 2. 1943; VHA, f. RD, šk. 38, Čís.: 7.602/Taj. 3. odd. 1943.

20 Tamže; GREGORČOK, J.: *K dohode o prechodu Rýchlej divízie na predhorí Kaukazu v januári 1943*, s. 3–4.

Príslušníci RD pred ústupom z Kaukazu. Zdroj: Archív Jána Kolníka

tiť svoje veliteľské stanovisko. Gen. Jurech sa mal hneď hlásiť na veliteľstve zboru v Krasnodare. Obidvaja sa obávali, že Nemci niečo tušia. Plk. Markus začal na gen. Jurecha naliehať, *„aby na každý prípad vymohol u sboru to, aby RD bola vytiahnutá z predmostia"*. S tým súhlasili aj ďalší dôstojníci, pred ktorými gen. Jurech nahlas uvažoval, že v prípade vážnej situácie bude lepšie nenechať sa pobiť a vzdať sa. Gen. Jurech sa potom aj so sprievodom preplavil kompou cez Kubáň. Na druhom brehu rieky sa zastavil u pplk. Kallu a odtiaľ išiel do Krasnodaru na veliteľstvo bojovej skupiny de Angelis vyžiadať povolenie k ďalšiemu ústupu. Na veliteľstve zboru sa mu podarilo presadiť stiahnutie RD z predmostia a *„o plánovanom prechode RD už viac raz nikde nebolo hovorené"*. V ten večer plk. Markus telefonoval pplk. Kallovi. Rozprávali sa po maďarsky pre prípad, že by ich niekto odpočúval. Plk. Markus sa ho pýtal: *„Kmotrík, keď padneme do zajatia prídeš za nami?"* Pplk. Kallo mu jednoznačne odpovedal: *„Kmotrík, ja nikam nejdem, u mňa už aj vojaci o tom vedia."* Plk. Markus potom povedal, že je rád, keď na druhom brehu Kubáňa je tiež niekto čo nechce padnúť do zajatia rovnako ako on. Rozhovor skončil a viac už o tom nehovorili.[21]

Pplk. Ján Kallo prechod na sovietsku stranu rozhodne odmietol a snahy gen. Jurecha vo svojom denníku 3. februára 1943 patrične okomentoval:

„Do zajatia sa nám nechce, toho sa každý bojí. Čo by sa stalo s našimi rodinami (...) *Radšej podstúpime útrapy niekoľko sto kilometrového pešieho pochodu* (...) *Že vraj sa robil pokus celú divíziu odvésti do zajatia za podmienok, že budú s nami slušne zaobchádzať. Len že sa to nepodarilo s Rusmi nadviazať vhodné spojenie. Neveril som tomu, ale bolo mi to potvrdené od niekoľko dôstojníkov. Až teraz som začal chápať zmysel dotazov pred dvoma dňami, že čo urobím ja s plukom ak by celá divízia prešla k Rusom. Tento dotaz mi bol daný v maďarskej reči, lebo táto sa u nás najčastejšie používala aby nepriateľ neodpočúval. Tak teda takto sa s nami smýšľalo. A na následky asi nepočítal nikto. A načo boli teda toľké obete. Tak sme to mohli teda poriadne odskákať. A doma by bol okamžite protektorát a snami by tí Rusi tiež asi v rukavičkách nejednali."*[22]

Medzi vojakmi del. pl. 31 sa už šírili reči o snahe Jurecha a dôstojníkov štábu previesť RD na stranu ČA. Hovorilo sa, že plk. Markus to odmietol s odôvodnením, že *„podstatná väčšina príslušníkov RD je už v poli od samého začiatku vojny bez dovolenky"*, a že *„chlapci by iste najradšej domov"*.[23] Tieto chýry sa viac-menej zakladali na pravde. Väčšina príslušníkov RD však ustupovala s Nemcami a vôbec netúžila skončiť v sovietskom zajatí.

Pokus o kapituláciu a prevedenie Rýchlej divízie do sovietskeho zajatia nezostal utajený. Sovietska strana sa totiž nevzdávala nádeje na kapituláciu slovenskej divízie ani po jej evakuácii z Kaukazu. Spolu s čs. vojenskou misiou v Moskve pripravila na

21 Archív Múzea SNP Banská Bystrica (AMSNP), f. VII, prír. č. 19/67, Zápisnica... v smysle zákona 72/46 S. z. a n. zo 6. 3. 1946 s brig. generálom Mikulášom Markusom, nar. 27. 6. 1897 v Málinci, okr. Lučenec... t. č. veliteľom VII. Arm. zboru v Trenčíne, s. 26–28. Podľa ppl. Kallu sa telefonát uskutočnil v noci 1. februára 1942. Plk. Markus ho mal na zbehnutie nahovárať: *„Čo spravíš, keď celá divízia pôjde do zajatia za podmienok slušného zaobchádzania a keď bude v oddelenom zajateckom tábore."* U pplk. Kallu si však zrejme chcel len potvrdiť svoj názor tlmočený deň predtým gen. Jurechovi. Kallo s ohľadom na rodinných príslušníkov doma a na skutočnosť, že bol so svojím plukom za riekou Kubáň, odmietol o zajatí uvažovať. BYSTRICKÝ, J.: Štefan Jurech na východnom fronte (september 1942 – september 1943). In: *Štefan Jurech 1898 –1945 (Zborník príspevkov z odborného seminára k 110. výročiu narodenia generála Štefana Jurecha).* Bratislava – Trenčín 2008, s. 51–52.

22 AMSNP, Pozostalosť J. Šolca, prír. č. 127/86, šk. 11, KALLO, J.: *Prepis vojnového denníka býv. veliteľa del. pl. 31 (27. 12. 1942 –1. 4. 1943),* s. 21, 26. Pplk. Kallo však celú vec nenechal len tak. Na gen. Jurecha a plk. Markusa podal písomné udanie za to, že ho nahovárali na prechod do zajatia. Následne sa rozbehlo vyšetrovanie, ktoré osobne riadil minister NO gen. Čatloš.

23 AMO SR, Odd. 255/46 Zb, Zb. č. 9, p. č. 103–156, zl. 112, List Jána Juhása Ústavu dejín Komunistickej strany Slovenska. Košice 22. 6. 1972; VHA, f. ŠZ, X-119, JUHÁS, J.: *Vyjadrenie k otázke prechodu RD k ČA na Kaukaze.*

jeseň 1943 akciu na nadviazanie kontaktu s veliteľstvom 1. pešej divízie. Do priestoru divízie boli letecky vysadení traja bývalí príslušníci RD, ktorí dezertovali na Kaukaze: čat. Karl Grün, čat. Vincenc Blažík a slob. Juraj Lakota. Mali sa spojiť s gen. Jurechom a odovzdať mu list od veliteľa čs. légií plk. Ludvíka Svobodu. Skupina odštartovala z letiska v Krasnodare v noci 18. októbra 1943 a hodinu a pol po polnoci bola vysadená pri osade Podstepnoje. V tom čase už však gen. Jurach nebol veliteľom 1. PD a divízia dostala bojovú úlohu. Nemci sa o výsadku dozvedeli a hľadali parašutistov. Tí však mali slovenské rovnošaty, takže ich nechytili. Čat. Blažíka však vďaka jeho neopatrnosti 13. novembra 1943 zatkli slovenskí poľní žandári. Bol odtransportovaný na Slovensko, kde bol dôkladne vypočúvaný. Jeho výpoveď spolu s písomným podaním pplk. Jána Kallu poslúžila ako dôvod na Jurechove zaistenie. Gen. Jurech bol zatknutý 25. novembra 1943 mjr. gšt. Jánom Stanekom na základe rozhodnutia vojenského prokurátora mjr. just. Tibora Hajdu. Nebolo to však zatknutie v pravom slova zmysle, pretože gen. Jurech bol iba izolovaný v bratislavskej Vojenskej nemocnici. Gen. Čatloš napriek vzájomnej nevraživosti nemal záujem, aby došlo k súdnemu procesu. Oficiálne vyšetrovanie viedol mjr. Hajdu proti gen. II. tr. Štefanovi Jurechovi a npor. pion. Gustávovi Donovalovi *„za zločin osnovania spiknutia k zbehnutiu"*. Vyšetrovanie trvalo niekoľko týždňov, počas ktorých bolo vypočutých 87 vojenských osôb.[24]

Vyšetrovanie však od začiatku ovplyvňoval prednosta justičného oddelenia MNO plk. just. Samuel Korbel. Mjr. Hajdu dostal od neho inštrukcie ako má vyšetrovanie prebiehať a hlavný svedok pplk. pech. Mikuláš Markus zasa ako má vypovedať, aby sa nedokázala vlastizrada a nepoškodilo sa dobré meno slovenskej armády:

„Vojenská nemecká spravodajská služba zachytila a hlásila telefonické rozhovory medzi generálom Jurechom a inými veliteľmi. Generál Jurech podľa správy tiež plánoval prejsť so svojou poľnou divíziou na ruskú stranu. Jurech musel byť zaistený a vyšetrovanie malo odhaliť ďalších spiklencov. Tu zase, napriek veľkému riziku, snažil som sa zachrániť nie len veliteľov, ale aj armádu od nemeckej represie... Nariadil som vojenskému prokurátorovi prerušiť prejednávanie prípadu pred poľným súdom, ináče príslušným prejednávať trestné činy spáchané v poli, a predvolať z poľa plukovníka Markusa na (...) výsluch. Markus bol tiež zapletený do Jurechovho spiknutia. Pred Markusovým výsluchom som ho osobne inštruoval ako vypovedať, aby zachránil seba a ostatných veliteľov. Keďže zradné dohovory medzi veliteľmi boli rekordované, nemalo smysel ich popierať... Po mojich inštrukciách Markus vypovedal, že inkriminované a zachytené rozhovory a plány boli iba teoretické, majúce na zreteli záchranu života našich vojakov v prípade, že naša divízia, ktorá v tom čase bola obkľúčená ruskými trupami a mala iba jednu cestu na ústup, bude celkom odrezaná a tak nebude mať inú alternatívu iba sa vzdať alebo vykrvácať do posledného muža v beznádejnom boji proti ruskej presile."[25]

Na konci novembra 1943 vojenský prokurátor mjr. just. JUDr. Tibor Hajdu telefonicky predvolal plk. Markusa na výsluch na Vojenský súd do Bratislavy. Plk. Markus hneď cestoval rýchlikom zo Zvolena, kde bol posádkovým veliteľom. Vo vlaku sa stretol s prednostom justičného oddelenia MNO plk. just. Samuelom Korbelom. Keď plk. Korbel zistil, kvôli čomu ide plk. Markus do Bratislavy, povedal mu, že len pred dvoma dňami bol zaistený gen. Jurech. Plk. Markusovi bolo hneď jasné, kvôli čomu bude v Bratislave vypočúvaný. Plk. Korbel ho upozornil, aby pri výsluchu tvrdil, že len uvažovali o situácii. Prisľúbil tiež, že sa pred výsluchom porozpráva s prokurátorom. Tak sa aj stalo a plk. Markus si počas výsluchu, ktorý trval od 8.00 do 14.00 h. nasledujúceho dňa, nemohol nevšimnúť, že prokurátor bol vopred ovplyvnený. Mjr. Hajdu viedol vyšetrovanie veľmi benevolentne. Plk. Markus poprel plánovanie prechodu na stranu ČA a uviedol, že sa uvažovalo o zajatí len v prípade, ak by ČA divíziu odrezala a hrozilo by zbytočné krviprelievanie. Nemusel si ani vymýšľať, pretože na príprave zmluvy so sovietskou stranou sa nezúčastnil (vedeli o nej len dvaja–traja dôstojníci Jurechovho štábu). Dozvedel sa o nej od gen. Jurecha až na konci januára 1943 na rieke Kubáň.[26]

24 ŠOLC, J.: *K pokusům o přechod 1. slovenské pěší divize k Rudé armádě v roce 1943*, s. 45–50; BYSTRICKÝ, J.: *Štefan Jurech na východnom fronte*, s. 51–54.

25 AM SNP, f. XII, prír. č. S 1/98, KORBEL, S.: *Spomienky*, s. 53.

26 AMSNP, f. VII, prír. č. 19/67, Zápisnica... v smysle zákona 72/46 S. z. a n. zo 6. 3. 1946 s brig. generálom Mikulášom Markusom, nar. 27. 6. 1897 v Málinci, okr. Lučenec... t. č. veliteľom VII. arm. Zboru v Trenčíne, s. 27–28.

Plk. Korbel bol so svedectvom plk. Markusa i ďalších vypočúvaných spokojný:

„Podobné svedectvo bolo dané tiež viacerými inými svedkami, ktorí boli tiež pred výsluchom patrične ovlivnení. A tak vyhrali sme aj tento prípad ponevač naša prezentácia zdala sa byť celkom logickou a presvedčivou. Jurech bol prepustený zo zaisťovacej väzby a potrestaný iba výstrahou kázeňsky a to pre nehlásenie jeho konverzácií jeho predstavenému, čo znamenalo vlastne jeho rehabilitáciu a navráteniu mu jeho funkcie...“[27]

Prokurátor 3. januára 1944 rozhodol o prepustení gen. Jurecha z vyšetrovacej väzby a 17. februára 1944 bolo vyšetrovanie zastavené. Neoficiálne však celú záležitosť osobne vyšetroval aj minister NO gen. I. tr. Ferdinand Čatloš. Pozýval alebo si nechal predviesť niektorých významných svedkov a z ich výpovedí nechával robiť úradné záznamy.[28] Ako prvý za ním dobrovoľne prišiel npor. Donoval:

„...Nadporučík Gustáv Donoval po návrate z poľa v lete 1943 prišiel ku mne mnou vôbec nevolaný, na bývalé Min. národnej obrany a podrobne mi rozpovedal všetko súvisiace s vyjednávaním prechodu Rýchlej divízie so sovietskou stránkou na Kaukaze. Prečo to urobil spontánne, je ľahko vysvetliteľné. Dozvedel sa, že mám o tom už vedomosť a sa chovám k veci benevolentne. On sám bol uistený, že z mojej strany nenarazí na nijaké represálie a preto bude vraj lepšie, keď mi to priamo zahlási.“[29]

Čatloš npor. Donovala prepustil zo svojho kabinetu s uistením, že celú vec ututle. Dva dni po výsluchu u prokurátora bol do Bratislavy opäť telefonicky predvolaný aj plk. Markus. V utorok o 16.00 h. sa mal dostaviť do kancelárie ministra NO gen. Čatloša. Okrem neho boli k Čatlošovi predvolaní pplk. Kallo a npor. Donoval. Najprv boli v prítomnosti gen. Čatloša a mjr. Hajdu vypočúvaní po jednom, a potom všetkých troch konfrontovali. Pplk. Kallo trval na pravdivosti svojho udania a plk. Markus zasa na svojej výpovedi. Gen. Čatloš bol očividne presvedčený, že plk. Markus a npor. Donoval nehovoria pravdu, keď plánovanú kapituláciu RD popierajú. Napriek tomu na základe ich výpovedí nariadil prepustiť npor. Donovala z vyšetrovacej väzby a o niekoľko dní aj gen. Jurecha. Gen. Čatloš totiž nemal záujem rozmazávať takúto nepríjemnú záležitosť pred vládnymi činiteľmi a Nemcami. Podkopalo by to totiž dôveru k slovenskej armáde u domácich politikov i nemeckého spojenca. Najmä keď na jeseň 1943 chytili na Kryme slovenského dezertéra od RD, ktorý bol vysadený z lietadla pri Melitopoli s úlohou nadviazať kontakt s gen. Jurechom, aby sa opäť pokúsil previesť divíziu na sovietsku stranu.[30] Gen. Čatloš si všetky tieto výpovede uložil vo svojom trezore v osobnej zložke gen. Jurecha. Meno gen. Jurecha sa tak ocitlo na zozname dôstojníkov navrhnutých na preradenie do výslužby, hoci mal iba 45 rokov. Jurech bol formálne penzionovaný 1. júla 1944, ale zároveň zostal v službách MNO ako veliteľ Vojenského zemepisného a kartografického ústavu, ktorý Čatloš vytvoril osobitne pre neho. Bol vyradený z aktívneho života slovenskej armády a fakticky sa stal rukojemníkom gen. Čatloša:[31]

„Jurech bol síce na Slovensku pred Nemcami daný do Vojenskej nemocnice, aj voj. súd vyšetroval jeho vyjednávanie so sov. velením na Kaukaze, no Čatloš nariadil, aby súd vec Jurechovu vyňal z programu a svedectvá si Čatloš uložil do tajného trezoru, - svedectvo npor. G. Donovala, ktorý Čatlošovi detailne rozpovedal, ako so súhlasom gen. Jurecha viedol rozhovory so sovietskou stránkou na fronte a pomocou dvoch vojakov sa dorozumieval tajne; - a čo je pre dnešok hlavným: gen. Jurech nesplnil svoj sľub cez Donovala daný sovietskemu veleniu na kaukazskom fronte a divíziou ustúpil!“[32]

27 KORBEL, S.: *Spomienky*, s. 54.

28 ŠOLC, J.: *K pokusům o přechod 1. slovenské pěší divize k Rudé armádě v roce 1943*, s. 50.

29 AMO SR, Odd. 255/46 Zb., MNO Bratislava, Zb. č. 9, ČSA, p. č. 103-156, List F. Čatloša redakcii časopisu *Život*. Martin, 1. júna 1972.

30 AMSNP, VII, prír. č. 19/67, Zápisnica... v smysle zákona 72/46 S. z. a n. zo 6. 3. 1946 s brig. generálom Mikulášom Markusom, nar. 27. 6. 1897 v Málinci, okr. Lučenec... t. č. veliteľom VII. arm. Zboru v Trenčíne, s. 28-29.

31 ŠOLC, J.: *K pokusům o přechod 1. slovenské pěší divize k Rudé armádě v roce 1943*, s. 50. Výpovede uložené v Čatlošovom trezore sa dostali do rúk nemeckým okupačným jednotkám v noci z 1. na 2. septembra 1944, keď obsadili Bratislavu. Na ich základe Nemci gen. Jurecha zatkli a ten sa im ku všetkému priznal. Tamže.

32 ALU SNK, F. Čatloš, p. č. 129 H 10, ČATLOŠ, F.: *Dôkazy a vysvetlivky z Čatlošovho pobytu v poli v septembri 1943*, s. 4-5.

Gen. Čatloš mohol gen. Jurecha úplne zničiť, no neurobil to. Neurobil to napriek tomu, že Jurech nechutným a neakceptovateľným spôsobom už od roku 1940 podrýval ministrovu autoritu. Čatloš ho preto nemal rád. Táto situácia bola preto pre neho satisfakciou. To bola definitívna bodka za jedným nezodpovedným dobrodružstvom gen. Jurecha, ktoré sa našťastie neuskutočnilo.

Summary

Pavel Mičianik: Between Nazism and Communism. Bargaining of the Fast Division Command with the Red Army about Surrender in the Caucasus in 1943.

This study deals with the attempt by some members of Slovak Fast Division Headquarters to reach agreement with the Red Army command on surrender of the Division and its free-will abdication to Soviet captivity. The Fast Division found its way to the Caucasus region as part of the German strategic offensive at the end of summer, 1942. It was sent on as a part of the German 17th Army to attack the seaport city Tuapson on the Black Sea coast. In the Caucasus mountains the German, Rumanian and Slovak soldiers were forced to move themselves to a defensive position in September 1942. When the Red Army started its offensive in the middle of January 1943 with aim to surround and destroy all enemy troops, some Fast Division officers under the leadership of lieutenant commander Štefan Jurech decided to contact the Soviet command and surrender the Division under advantageous conditions. They succeeded in making a written agreement about the Division´s transmigration to the Soviet side, but it was not realised. The Slovak army units instead pulled back rather than to capitulate to the Red Army. The signed agreement made the Slovak backdown easier, but the Soviet command regarded it as a trick from Slovak side. Because of the signed agreement it was not kept secret and Slovakia started an investigation of the persons responsible for it. But the main court process did not occur because of fear from on the part of the German confederates. The responsible persons received just a symbolic penalty or none at all.